

implementation of investments, which is proof of their orientation to the technical and technological modernization of the production base.

It is determined that the lack of economic incentives to increase the fertility of agricultural land does not stimulate capital investment by agricultural enterprises, which requires the development of a set of measures at the state level to invest in maintaining and improving soil fertility. In order to increase the level of profitability of agricultural production, it is advisable to implement comprehensive investment projects for irrigation, the introduction of adaptive technologies for growing crops, construction of environmentally friendly livestock complexes. It is proved that the need to develop measures at the state level to stimulate agricultural producers to invest in maintaining and improving soil fertility.

Key words: *investments, agricultural enterprises, sources of investment resources, capital investments.*

УДК: 332.14

DOI: 10.32782/2415-8240-2022-101-2-30-37

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

П. К. БЕЧКО, кандидат економічних наук

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

С. А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

О. А. НЕПОЧАТЕНКО, кандидат економічних наук

Б. С. ГУЗАР, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

У статті досліджені проблеми комплексної оцінки ефективності діяльності комерційних банків. З'ясовано, що важливим стимулом подальшої комплексної оцінки ефективності діяльності комерційних банків є вибір підходів щодо оцінки результатів їх діяльності. За результатами проведеного дослідження запропоновано комплексний підхід при здійсненні оцінки діяльності комерційних банків, який дає більш точну і повну характеристику ефективності діяльності комерційних банків.

Ключові слова: *комерційні банки, ефективність діяльності, комплексна оцінка, процесний, мережевий, комплексний підхід.*

Постановка проблеми. Проведені дослідження нині діючих методик результатів діяльності комерційних банків у вітчизняній і зарубіжній практиці свідчать про відсутність універсального методу для вирішення цієї проблеми, оскільки методи, які застосовуються в сучасній банківській практиці, особливо на тлі останніх подій накопичили чисельні проблеми, які призводять до суспільних втрат не лише за умов функціонування окремих комерційних банків, але і при застосуванні підходів до їх регулювання. Аналіз причин негативних явищ останніх років у світовій економіці, їх природи та наслідків формує

об'єктивну потребу пошуку таких підходів до оцінки банківської діяльності, здатних отримувати всебічне уявлення про їх ефективність, що особливо актуально в період глобальної турбулентності, рецесії та санкцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При зазначеній високій актуальності проблеми комплексної оцінки ефективності діяльності комерційних банків ступінь її дослідження обмежена переважно роботами, у яких, зазвичай, розглядаються окремі сторони банківської діяльності, тоді як питання ефективності та комплексного підходу до її оцінки, а також визначення напрямів її підвищення залишаються недостатньо вивченими. Так, теоретичні аспекти сутності банківської діяльності є об'єктом дослідження у роботах Ю. В. Ніколенко [1], А. В. Антоненко [2]. В. Костогриз, Н. Чуенко [3], В. І. Варцаба, О. І. Заславська [4] О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк [5], В. В. Коваленко., Я. Є. Вербицька [6].

Мета дослідження визначається в розробленні та обґрунтуванні теоретичних основ ефективності банківської діяльності, напрацювання критеріїв її оцінки, формування відповідної процедури комплексної оцінки ефективності діяльності комерційних банків.

Методика досліджень. Для наукового рішення висвітленої у роботі мети застосовано загальнонаукові методи наукового пізнання статистичного та економетричного дослідження, аналізу теоретичного та практичного матеріалу. Розгляд економічних явищ та підходів до низки питань здійснювалося за допомогою еволюційно-системного підходу, аналізу та синтезу, а також із застосуванням методу наукової абстракції.

Результати дослідження. Важливою складовою при проведенні оцінки ефективності банківської діяльності є виявлення відповідних чинників впливу. З огляду на те, що аналіз чинників, що впливають на ефективність діяльності банків з урахуванням їхньої двоїстої характеру, тобто причини, рушійної сили будь-якого процесу, що визначає його характер чи окремі риси [1]. З огляду на це, традиційно в практичній діяльності виокремлюють наступні чинники впливу на результати діяльності банків: чинники зовнішнього впливу (екзогенні), чинники внутрішнього впливу (ендогенні).

Чинники першої групи виникають за межами банківської установи, як правило, вони пов'язані зі структурними особливостями країни, її інституційною специфікою, будь-якими макроекономічними характеристиками. Очевидно, що екзогенні чинники існують поза зоною повного контролю банківської установи. Для аналізу та оцінки їх потенційного впливу необхідний серйозний аналітичний інструментарій, а також максимально точна та повна релевантна інформація, отримання якої в умовах сучасного ринку практично неможливе через безліч причин, включаючи асиметрію інформації. Тому в більшості випадків банк змушений адаптивно реагувати на прояв зовнішніх чинників, маючи лише обмежену можливість нівелювати їхню дію.

На відміну від зовнішніх, внутрішні чинники виникають за умов безпосередньо діяльності банківської установи, тобто як джерело виникнення виступає безпосередньо функціонування комерційного банку. На противагу

чинникам першої групи їх вплив може і має бути оцінено, у зв'язку з чим вони являють собою особливий інтерес у рамках дослідження комплексної оцінки ефективності діяльності комерційних банків [2].

У процесі проведення дослідження комплексної оцінки ефективності діяльності комерційних банків виявлено недостатню соціальну роль комерційних банків як із боку зовнішніх суб'єктів, які здійснюють оцінку, і із боку безпосередньо комерційних банків. Така ситуація не може не викликати занепокоєння на тлі сучасного фінансово-економічного стану, банківських криз, що призвели до помітних економічних та соціальних втрат, скорочення темпів економічного розвитку, доходів суб'єктів господарювання всіх організаційно – правових форм господарювання національної економіки та фізичних осіб. Двоїста сутність діяльності комерційних банків дає підстави прогнозувати активну їх участь в усуненні цих та інших суспільних проблем. Результатом діяльності комерційних банків, які ефективно функціонують, крім високого рівня прибутку і рентабельності, повинні забезпечувати задоволення потреб суспільства, вирішення пріоритетних завдань держави в цілому, при цьому сам рівень ефективності повинен супроводжуватися адекватною кількісною оцінкою. З огляду на це, варто стверджувати, що за сучасних умов не тільки сама сутність ефективності діяльності банків, а й механізм її оцінювання мають набути іншого, нового змісту [3].

На даному етапі потрібна комплексна оцінка ефективності діяльності комерційних банків з позиції їх сприйняття як особливих суспільних грошово-кредитних інституцій, що не допускають протиріччя між соціальними та економічними чинниками. Комплексна оцінка ефективності комерційних банків повинна включати не тільки кількісні, а й якісні показники в розрізі виділених критеріїв, що уможливають оцінити досягнуті результати з урахуванням цільового змісту та структурних їх особливостей, використання ними сучасних технологій, ступеня реалізації наявного кадрового, ресурсного та адаптивного потенціалу, якості управління та моніторингу процесів.

З позиції залучених кредитних ресурсів позичальниками варто вирішувати проблеми їх відповідності щодо стратегічних напрямів державної політики, ступеня реалізації поточних та перспективних соціальних потреб. Таким чином, комплексна оцінка ефективності банківської діяльності може бути визначена як цілісна характеристика, що дає змогу на основі сукупності методів та прийомів всебічного дослідження визначити результати діяльності комерційного банку з урахуванням реалізації його стратегії, а також задоволення інтересів держави та суспільства в цілому.

Отримана таким чином інформація щодо комплексної оцінки ефективності банківської діяльності може бути визначена як цілісна характеристика, що дає змогу на основі сукупності методів та прийомів всебічного дослідження визначити результати діяльності комерційного банку з врахуванням реалізації його стратегії, а також задоволення інтересів держави та суспільства загалом. Отримана інформація повинна бути об'єктивною базою для прийняття необхідних рішень усіма зацікавленими групами осіб. Проведений аналіз

свідчить, що на сучасному етапі розвитку банківської системи на практиці оцінювання результатів банківської діяльності розповсюджені традиційні підходи, а саме процесний і системний [4]. Їхні основні відмінності від пропонованого нами комплексного підходу представлені в (табл. 1).

Табл. 1. Порівняльний аналіз підходів до оцінки результатів діяльності комерційних банків

Характеристика	Традиційні підходи		Комплексний підхід
	Процесний підхід	Мережевий підхід	
Зміст	Аналіз загального результату банку як сукупності результатів окремих процесів	Аналіз загального результату банку як сукупності результатів внутрішніх та зовнішніх взаємодій	Аналіз загального результату банку як цілісної системи, що характеризується подвійною природою діяльності
Мета	Оцінка результатів з погляду оптимізації діяльності та досягнення розрізнених цілей	Оцінка результатів у контексті адаптивності системи	Оцінка результатів із позицій досягнення стратегічних цілей та реалізації суспільних завдань
Інструментарій	Аналіз бізнес-процесів комерційного банку з ефектом масштабу на виході	Аналіз мережевих структур комерційного банку з мережевим ефектом на виході	Аналіз комерційного банку як системи з синергетичним ефектом на виході
Переваги	<ul style="list-style-type: none"> - інтеграція та узгодження дій керівників та спеціалістів банку для досягнення запланованих результатів; - якість виконання процесів; - підвищення рівня мотивації працівників банку за рахунок з'ясування ними своїх обов'язків та механізму винагороди у разі їх виконання 	<ul style="list-style-type: none"> - облік великої кількості елементів та взаємозв'язків; - облік впливу зовнішніх чинників; - високий рівень ефективності для комплексних, важко що піддаються аналізу ситуацій 	<ul style="list-style-type: none"> - облік всієї сукупності чинників, під впливом яких формуються результати діяльності банку; - комплексне моделювання системи показників результатів діяльності - врахування інтересів усіх зацікавлених груп користувачів банку;
Недоліки	<ul style="list-style-type: none"> - затримка в отриманні інформації; - недостатній рівень розвитку та зміцнення системи контролю; - неповне врахування впливу зовнішніх чинників у процедурі оцінки; - низька інформативність результатів оцінки всіх груп зацікавлених осіб 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатня інформативність результатів оцінки для окремих груп зацікавлених осіб; - суб'єктивізм інтерпретації мережевих взаємодій 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність на даний момент єдиної методики та процедури проведення комплексної оцінки ефективності банківської діяльності

Джерело; узагальнено авторами

Результати дослідження наведені в (табл. 1) свідчать, що, незважаючи на окремі переваги традиційних підходів одночасно виявлені істотні їх недоліки, які унеможливають дати вичерпну характеристику процесного чи мережевого підходу як оптимальних за сучасних економічних умов. Варто відзначити, що мережевий підхід відносно позитивного відрізняється від процесного внаслідок того, що враховує вплив зовнішніх чинників. В той же час, ігнорування цим підходом призводить до того, що комерційні банки при дослідженні концепції банківської ефективності не в змозі отримати дані щодо їх соціальної ролі. Недоліки, властиві традиційним підходам до аналізу результатів функціонування комерційних банків, може бути доповнено при застосуванні комплексного підходу, щодо оцінки результатів діяльності комерційних банків. За результатами дослідження комплексний підхід є перспективним для оцінки ефективності діяльності комерційних банків.

Комплексна оцінка ефективності банківської діяльності має базуватися на засадах, що забезпечують:

- системний підхід (розуміння комерційного банку як динамічної системи зі складною структурою елементів, облік взаємозв'язків із суб'єктами зовнішнього середовища);
- демократизм (участь у процедурі оцінки широкого кола зацікавлених сторін і, отже, повне виявлення резервів та потенціалу зростання та розвитку);
- дієвість та оперативність (результати оцінки повинні мати практичну значимість та використовуватися зацікавленими сторонами при ухваленні рішень);
- плановість або послідовність (заходи в рамках алгоритму оцінки повинні бути чітко регламентовані за термінами та процедурами, оцінка повинна проводитися на регулярній основі);
- економічна доцільність (витрати на проведення оцінки повинні бути порівнювані з одержуваними від неї вигодами і давати багаторазовий корисний ефект).

У контексті інформаційного забезпечення процедури оцінки ефективності діяльності комерційного банку очевидно, що з метою отримання комплексної оцінки інформація має бути максимально точною та реалістичною, спотворення та неточності у ній не допускаються [5, с. 101]

Формування інформаційної бази для аналізу ефективності діяльності комерційного банку має відбуватися за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел інформації. Зовнішня інформація може бути використана як джерело відомостей про стан ділового та фінансового середовища, в якому функціонує банк, у тому числі щодо конкурентів та клієнтів, змін у законодавчій базі, політиці. Система внутрішньої інформації здатна охарактеризувати фінансово-економічну діяльність банку, а також такі сторони його функціонування як реалізація бізнес-плану, характер показників прибутку, рентабельності, ліквідності, платоспроможності, особливості власного використання капіталу, позикових коштів тощо. Стандартний перелік джерел інформації щодо оцінки результатів банківської діяльності наведено у (табл. 2).

Табл. 2. Традиційні джерела інформації для здійснення аналізу діяльності комерційного банку

Зовнішні джерела інформації	Внутрішні джерела інформації
<ul style="list-style-type: none"> -засоби масової інформації, інформаційно-аналітичні агенції; - нормативні та законодавчі акти, документи різного рівня, що видаються НБУ; - фінансова звітність банків-клієнтів та банків-кореспондентів; - інформація про зовнішньоекономічну політику Уряду; - звіти та матеріали міжнародних фінансових інститутів; - фінансові звіти та інші відомості щодо кредитоспроможності клієнтів банків; - матеріали фінансових досліджень, доповідей міжнародних конференцій 	<ul style="list-style-type: none"> -дані бухгалтерського/управлінського/податкового обліку; - установчі документи; - внутрішні нормативні документи; - емісійні проекти та звіти про емісію цінних паперів; - інформація, що є в електронних базах даних банків; - матеріали систем внутрішнього контролю та аудиту; - матеріали перевірок, що здійснюються зовнішніми аудиторами; - договори, документи щодо реалізації угод та операцій; - стратегія розвитку кредитної організації, звіти щодо її реалізації

Процедура комплексної оцінки комерційного банку потребує розширення цього набору джерел інформації за рахунок теоретичного методу , у тому числі із застосуванням підходів, наведених у (табл. 1). Це зумовлено тим, що важливу роль у моделі комплексної оцінки банківської ефективності набуває сприйняття діяльності банку суспільством; спрямованість проектів клієнтів- юридичних осіб, реалізованих за допомогою залучених кредитних коштів банків; цільовий характер їх використання клієнтами-фізичними особами; рівень задоволеності працівників; сприйняття корпоративної соціальної відповідальності менеджментом банків; характеристика внутрішньо – банківських процесів тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що інформаційно-методологічне забезпечення оцінки ефективності банківської діяльності в рамках комплексного підходу потребує модифікації в кількох напрямках: трансформація джерел інформації з метою оцінки за допомогою розширення застосування опитувального методу, а також методу анкетування; приведення кількісних показників до порівняльного виду, а також уніфікація та формалізація якісних характеристик. Важливим етапом розробки комплексного підходу до оцінки ефективності банківської діяльності є вибір показників. При формуванні їх оптимальної сукупності існує дилема між широтою охоплення характеристик та їх взаємозв'язків, а також практичними можливостями реалізації максимально повної схеми оцінки [6]. Очевидно, що до вирішення даної проблеми необхідно підходити виважено, при цьому підсумковий набір показників у процедурі комплексної оцінки завжди можна назвати лише умовно повним, тому що навіть за максимально продуманому та зваженому їх доборі залишиться ймовірність того, що не всі істотні чинники були взяті до уваги, а причинно-наслідкові зв'язки з-поміж них встановлено правильно.

Висновки. Комерційні банки тісно пов'язані не тільки з виробництвом, але й всіма сферами суспільства, у зв'язку з чим здатні суттєво впливати на них. За сучасних умов ефективність діяльності комерційних банків, як правило, оцінюється на базі загальноприйнятих кількісних параметрів (зростання активів, пасивів, власного капіталу банків, їх ліквідності, прибутковості тощо), що не дає змогу враховувати їхній внесок у забезпечення сталого розвитку. Сучасною наукою та практикою досі не приділено належної уваги проблемі ефективності банківської діяльності.

Результати дослідження свідчать що поряд з традиційними підходами визначення оцінки ефективності діяльності комерційних банків (процесний і мережевий) запропоновано модель комплексної оцінки ефективності банківської діяльності, що включають не тільки кількісні, а й якісні показники у розрізі виділених критеріїв, що дають змогу оцінити досягнуті результати з урахуванням цільового змісту та структурних особливостей комерційних банків використання ними сучасних технологій, ступеня реалізації свого кадрового, ресурсного та адаптивного потенціалу, якості управління та моніторингу процесів, а також з позиції розв'язуваних позичальниками за допомогою залучених кредитних коштів ресурсів завдань, їх відповідності до стратегічних установок державної політики, ступеня реалізації поточних та перспективних соціальних потреб.

Література:

1. Ніколенко Ю. В. Економічна ефективність діяльності банків в Україні. Режим доступу: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Hulyaeva_2008_3.pdf. (дата звернення 10.09.2022р.).
2. Антонєць А. В. Оцінка фінансової діяльності банків України. Режим доступу: <https://knute.edu.ua/file/MTc=/26a1050749df92a8ba3eecbc7b0a5ce3.pdf>. (дата звернення 12.09.2022р.)
3. Костогриз В., Чуєнко Н. Фінансові інновації в банківській сфері: сучасні аспекти, проблематика. Режим доступу: https://cibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/materialy_09112018.pdf. (дата звернення 22.09.2022р.)
4. Варцаба В. І., Заславська О. І. *Сучасне банківництво: теорія і практика*: навч. посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 364 с.
5. Дзюблюк О. В. Михайлюк Р. В. *Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи*: монографія. Тернопіль, 2009. 316 с.
6. Коваленко В. В., Вербицька Я. Є. Оцінка ефективності функціонування банківської системи в умовах поглиблення глобалізаційних процесів. *Ефективна економіка*. 2012. №2. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=953> (дата звернення 10.08.2022р.).

References:

1. Nikolenko, Yu. V. (2008). Economic efficiency of banks in Ukraine. Access mode: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Hulyaeva_2008_3.pdf. (application date September 10, 2022). (in Ukrainian).

2. Antonets, A. V. Assessment of financial activity of Ukrainian banks. Access mode: <https://knute.edu.ua/file/MTc=/26a1050749df92a8ba3eecbc7b0a5ce3.pdf>. (application date 09/12/2022). (in Ukrainian).
3. Kostogryz, V., Chuyenko, N. (2018). Financial innovations in the banking sphere: modern aspects, problems. Access mode: https://cibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/materialy_09112018.pdf. (application date 09/22/2022)
4. Vartsaba, V. I., Zaslavska, O. I. (2018). *Modern banking: theory and practice: teaching*. Uzhhorod: Publishing House of UzhNU "Hoverla", 2018. 364 p. (in Ukrainian).
5. Dzyublyuk, O. V. Mykhailiuk, R. V. (2009). *Financial stability of banks as a basis for the effective functioning of the credit system*. Ternopil, 2009. 316 p. (in Ukrainian).
6. Kovalenko, V. V., Verbytska, Ya. E. (2012). Evaluation of the effectiveness of the functioning of the banking system in the conditions of deepening globalization processes. *Efficient economy*, 2012, no. 2. Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=953> (access date 08/10/2022). (in Ukrainian).

Annotation

Bechko P. K., Bondarenko N. V., Vlasyuk S. A., Nepochatenko O. A., Huzar B. S., Comprehensive assessment of the efficiency of commercial banks

The article examines the problems of comprehensive assessment of the efficiency of commercial banks. Under the market conditions of operation of commercial banks, increasing their efficiency is theoretically and practically justified. This circumstance, first of all, is due to the fact that banks that accumulate and redistribute significant amounts of monetary resources have a significant impact not only on the state of the national economy, but also on society as a whole, which makes it impossible to create disparities in the movement of capital and contradictions in social development. It was found that an important incentive for the further comprehensive evaluation of the performance of commercial banks is the choice of approaches for evaluating the results of their activity. Currently, the traditional approaches of comprehensive assessment of the effectiveness of commercial banks, such as process and network, do not fully reflect the real picture of the effectiveness of their activities. Based on the results of the research, a comprehensive approach to the assessment of the activities of commercial banks is proposed, which provides a more accurate and complete description of the effectiveness of the activities of commercial banks.

The results of the study show that along with the traditional approaches to determining the effectiveness of commercial banks (process and network), a model of comprehensive assessment of the effectiveness of banking activity is proposed, which includes not only quantitative, but also qualitative indicators in terms of selected criteria, which make it possible to evaluate the achieved results taking into account the target content and structural features of commercial banks, their use of modern technologies, the degree of realization of their personnel, resource and adaptive potential, the quality of management and process monitoring, as well as from the point of view of the tasks solved by borrowers with the help of borrowed credit resources, their compliance with the strategic settings of the state policies, degree of implementation of current and prospective social needs.

Key words: *commercial banks, activity efficiency, comprehensive assessment, process, network, comprehensive approach.*